

ARKTISEN LUONTO- KUVAUKSEN ETIIKKA

Maria Huhmarniemi ja Timo Jokela

S

oveltava taide ja luontokuvaus ovat osa kasvavaa luovien alojen kenttää, jonka taide, muotoilu, peli- ja elokuvateollisuus, graafinen suunnittelu ja muut vastaavat alat muodostavat. Pohjois-Suomessa ja laajemminkin koko Arktisella alueella luoviin aloihin kohdistuu paljon odotuksia. Alan toivotaan kasvavan ja korvaavan tai täydentävän luonnonvarojen vientiin ja teollisuuteen perustuvaa taloutta ja tuovan työpaikkoja palvelusektorille. Taloudellisen merkityksen ohella luovilla aloilla on mahdollisuus tuottaa kulttuurista ja sosiaalista kestävä kehitystä, joka on paikkasidonnaista ja uudistuviin resursseihin perustuvaa. Soveltavaa taidetta ja luontokuvausta voidaankin pitää

potentiaalisina avainaloina Pohjois-Suomen kulttuurisessa ja sosiaalisessa kestävydessä. Niihin liittyy myös perinteinen pohjoisen luonnon ja kulttuurin tiivis yhteys, kasvavan palvelusektorin tuoma hyvinvointi sekä luovien alojen potentiaalinen synergia ja heijastuminen pohjoisten kylien ja kaupunkien vetovoimaan. Soveltava taide ja luontokuvaus perustuvat paikkasidonnaisuuteen, mikä puolestaan tukee paikallisia identiteettejä ja aluekehitystä. Tässä luvussa tarkastelemme erityisesti luontokuvauksen eettisiä tekijöitä Arktisen alueen kestävä kehityksen näkökulmasta.

Kestävyden ja kestävä kehityksen käsitteet sisältävät kerrostuneita merkityksiä arktisen luonnon ja paikallisten kulttuurien haavoittuvuudesta ja suojelun tarpeesta (Gad, Jacobsen & Strandsbjerg, 2019). Ilmastokriisi ja globalisaatio ovat merkittävimpiä ilmiöitä, jotka vaikuttavat Arktisen alueen nykyisyyteen ja tulevaisuuteen. Siten kestävyyt-

Kuva: Riitta Attila, 2017.

tä tarkastellaan arktisen muutoksen osana (Fondahl & Wilson, 2017). Kansainvälisessä arktista aluetta koskevassa tutkimuksessa keskitytään kuitenkin luonnonvarapolitiikkaan ja luonnonvara-alan kestävyuden tarkasteluun: luovat alat, luova talous ja taiteen ja kulttuurin merkitys kestävyuden yhtenä ratkaisuna saavat vain vähän huomioita. Tosin kestävä arktisen taiteen ja muotoilun verkosto (Arctic Sustainable Arts and Design) Arktisen yliopiston osana on tuottanut tietoa ja osaamista arktisesta taiteesta, muotoilusta ja taideollisesta koulutuksesta (ks. Jokela & Goutts, 2018). Taiteen ja luontokuvauksen näkökulmasta on olennaista tutkia muun muassa, miten taiteella voidaan lisätä tietoisuutta ja ymmärrystä arktisesta muutoksesta ja kestävästä kehityksestä sekä toisaalta tukea paikallisten ihmisten, yhteisöjen ja elinkeinojen kulttuurista resilienssiä muutosten kohtaamiseen.

Jokelan ja kumppaneiden (tulossa) tutkimuksen mukaan arktistuminen ja taiteistuminen ovat 2000-luvun kulttuurisia trendejä ja ne vaikuttavat luontokuvaukseen. Kun arktistumisella viitataan arktisen alueen huomioarvon ja vetovoimaisuuden kasvuun, taiteistumisen käsitellä kuvataan kehitystä, jossa taiteen ulkopuolisiksi perinteisesti määritellyt asiat ymmärretään enenevässä määrin taiteeksi, taiteen kaltaisiksi tai taidevaikutteisiksi. Estetiikan tutkija Ossi Naukkarisen (2005) mukaan taiteistuminen luonnehtii monenlaisia asioita puutarhahoidosta kokkaamiseen ja liikuntaan: elämän eri osa-alueet estetisoituvat ja niihin liittyy itseilmaisua ja taitojen hiomista. Luontokuvan alalla taiteistuminen on ilmeinen trendi, kun esimerkiksi dokumentaarinen luontovalokuvaus on saanut rinnalleen valokuvaajan luovuutta ja ilmaisuvoimaa korostavia tyylejä. Toisaalta taiteistuminen, kuten myös arktistuminen, synnyttää uusia mahdollisuuksia taideperustaiselle liiketoiminnalle. Esimerkkinä toimii voimauttavan valokuvauksen (Savolainen ym., 2008) palvelut ja nopeasti kasvanut revontulivalokuvaus. Uudenlaisiin palveluihin löytyy asiakkaita, kun taiteen, kulttuurin ja luonnon hyvinvointivaikutukset on tunnistettu ja ihmiset ovat ekologisesti aiempaa tiedostavampia.

Pohjoinen luontokuvaus voidaan hahmottaa osaksi arktista taidetta, joka ottaa kantaa ja tuottaa alueen kestävästä kehitystä. Arktinen taide on kulttuuripoliittisesti virittänyt käsite, jolla määritellään taidetta ja kulttuuria, joka heijastaa, jatkaa ja uusintaa arktisten alueiden alkuperäiskansojen ja muiden kansojen kulttuuriperintöä. Arktinen

Taiteella voidaan lisätä tietoisuutta ja ymmärrystä arktisesta muutoksesta ja kestävästä kehityksestä sekä tukea paikallisten ihmisten, yhteisöjen ja elinkeinojen kulttuurista resilienssiä muutosten kohtaamiseen.

taide sisältää nykytaiteen ohella perinne- ja taidekäsitteisiin sekä esimerkiksi uusia taide-
muotoja, kuten lumi- ja jääveiston ja mediatuotannot, jotka kuvaavat arktista kulttuuria
(Huhmarniemi, 2018; Jokela, Huhmarniemi & Hautala-Hirvioja, 2019). Huhmarniemi
ja Jokela (2020) kuvailevat kuinka arktisen alueen taiteilijoilla on toimijuutta aluepoliit-
tisissa keskusteluissa, ilmastokriisissä, luontosuhteen visualisoinnissa, alueellisten iden-
titeettien ja tulevaisuusvisioiden tuottamisessa. Sosiaalisesti sitoutuneiden ja ympäris-
töaktivistisesti toimivien taiteilijoiden poliittisuus on tunnistettu taiteen tutkimuksessa
(Demos, 2017) ja siten arktisella taiteella on rinnakkaisia genrejä myös kansainvälisesti.
Arktisen taiteen käsite on omiaan kuvamaan myös luontokuvauksen laajenevaa kenttää
palveluiksi, taideperustaiseksi tiedeviestinnäksi ja ympäristöpoliittisiksi kannanoitoiksi.

Alkuperäiskansatutkimuksen piirissä puhutaan toisinaan helikopteritutkimuksesta
tarkoittaen tutkijoita, jotka piipahtavat yhteisöihin hakemaan vain tutkimusaineiston.
Sen sijaan eettiset tutkimuskäytännöt, kuten myös soveltavan taiteen periaatteet, sisäl-
tävät perehtymistä ja vuorovaikutteisuutta yhteisön luontosuhteeseen ja takaisin anta-
mista – näin erityisesti paikallisyhteisöjä kohtaavassa arktisessa taiteessa (Jokela, 2020).
Aihetta on tarkasteltu pohjoisesta näkökulmasta etenkin yhteisötaiteen alalla. Kuten
Huhmarniemi (2019) on todennut, paikallisen tiedon omaavia yhteisöjen jäseniä on
kutsuttava dialogiin tutkija-taiteilijoiden kanssa. Vastaavaa eettistä ajattelua voi soveltaa
luontokuvaukseen. Eettiset valokuvaajat tunnistavat luonnon ja kulttuurin sidonnaisuuden
ja vuorovaikutteisuuden ja usein pyrkivät edistämään luonnon suojelua, mahdolli-
sesti paikallista tietoa kuunnellen ja esiin nostaen.

ARKTISEN KUVITTELU, EKSOTISOINTI JA ARKTISTUMINEN HAASTAVAT LUONTOKUVAUSTA

Luontokuvalla, erityisesti valokuvalla, on huomattavaa merkitystä mielikuviin, joita ark-
tisista alueista luodaan niin alueen sisällä kuin ulkopuolella. Kuten kirjallisuudentutkija
Daniel Chartier (2018) on kuvaillut, länsimaiset taiteilijat ja kirjoittajat ovat kuvitelleet
ja representoineet arktisia alueita vuosisatojen ajan tuottaen kuvitellun pohjoisen ku-
vastoa ja mielikuvia. Chartier (2018) luonnehtii muun muassa kuvallisten stereotyyppioiden,
kuten horisontaalisen valkoisen, vaaleansinisen ja vaaleanpunaisen tyhjän maiseman
toistoa, mutta myös pohjoista tuntemattomana, tyhjänä, asumattomana, etäisenä
ja yhtymäkohtana tuonpuoleiseen. Tätä yksinkertaistettua merkkijärjestelmää Chartier
kutsuu ”kuvitelluksi pohjoiseksi”. Nykyisetkin kirjalliset, taiteelliset ja dokumentaariset

teokset voivat toistaa perinteistä merkkijärjestelmää, jolla on pitkä historia: esimerkiksi pohjoisnavalle on menty vasta vuosisata sitten, vaikka sitä on kuviteltu jo tuhansien vuosien ajan.

Kun Chartier (2018) peräänkuuluttaa ihmisen ja erityisesti alkuperäiskansojen autenttisuuden läsnäoloa pohjoisen kuvauksissa, voidaan myös todeta, että arktisia kulttuureja eksotisoidaan esimerkiksi matkailumarkkinoinnissa. Arktinen maisema esitetään siis tyypillisesti joko tyhjänä tai alkuperäiskulttuurin tilana: vaikka alueella on myös muita kulttuureja. Stereotyyppiset kuvastot on usein tehty arktisen alueen ulkopuolisia ihmisiä varten – joko paikallisten tai ulkopuolisten toimesta. Niiden toistaminen yhtäältä ylläpitää arktisen eksotisointia mutta toisaalta vaikuttaa myös luonnonvarapolitiikkaan. Tyhjä ja kylmä maisema voidaan kuvitella myös vapaasti hyödynnettäväksi luonnonvara-aitaksi, toisin kuin ihmisten kotina kuvattu paikka. Lisäksi stereotyyppiset kuvastot vaikuttavat myös paikallisiin itseensä ja heidän kulttuuri-identiteetteihinsä.

Arktistuminen on matkailututkimuksessa vakiintunut käsite, jolla viitataan arktisen alueen representointiin, jossa talvisuus ja kylmyys korostuvat. Kuvastoissa toistuu esimerkiksi karvareunaiset untuvatakit ja sinisilmäiset huskyt pakkasta paukkuvassa säässä. Arktisuus kiehtoo ja houkuttelee seikkailuun (Rantala, Valtonen & Markuksela, 2011; Rantala ym., 2019). Samalla arktinen valuu kohti etelää, kun arktisen maiden etelässä sijaitsevat pääkaupungit haluavat osansa arktisen alueen poliittisesta hallinnasta ja kulttuurisesta pääomasta.

Arktisen luonnon ja kulttuurin kuvaaja on eettisten kysymysten äärellä. Miten kuvata arktista siten, että luontokuvalla voi tukea kestävää kehitystä? Voiko kuvilla lisätä ymmärrystä arktisen luonnon merkityksestä ja alueesta ihmisten kotina? Kulttuurisen kestävä kehityksen näkökulma täydentää keskusteluja ekologisesta, taloudellisesta ja sosiaalisesta kestävydestä. Kulttuurintutkijat Katriina Soini ja Inger Birkeland (2014) ovat analysoineet kulttuurisen kestävä kehityksen tutkimuksen diskursseja ja tunnistaaneet seitsemän ydintemaa: perinteen, kulttuurin elinvoimaisuuden, talousvaikutuksen, moninaisuuden, paikallisuuden, ekokulttuurisen resilienssin ja ekokulttuurisen sivistyksen. Luontokuvauksen ja soveltavan kuvataiteen näkökulmista voimme pohtia, miten näitä kestävyiden tekijöitä voidaan yhtäältä tukea ja toisaalta tehdä näkyväksi. Perinteen, kulttuurin elinvoimaisuuden, moninaisuuden ja paikallisuuden teemat kietoutuvat toisiinsa ja liittyvät kulttuuri-identiteetteihin ja erilaisten kulttuurien tuntemukseen, arvostukseen, säilymiseen ja kehittymiseen. Arktinen luontokuva, joka sisältää kulttuurin läsnäolon, on yksi tekijä kulttuurin tuntemuksen lisäämisessä.

ARKTISEN LUONTOKUVAAJAN LAAJENEVAT TEHTÄVÄT

Käynnissä oleva ilmastokriisi ja lajien kuudes joukkosukupuuutto ovat vaikuttaneet ajattelutapojen muutokseen humanistisessa ja yhteiskuntatieteellisessä ympäristötutkimuksessa. Eri alojen filosofit ja tutkijat ovat todenneet tarpeen ihmiskeskeisyyden ylittämistä siten, että empatiaa tunnettaisiin entistä enemmän myös ei-inhimilliseen luontoon (ks. Plumwood, 2002; Lummaa & Rojola, 2014). Tämä on paradigman käänne, jossa luontoa ja ekosysteemeitä ei ymmärretä vain resurssiksi vaan toimijoiksi ja oikeuden haltijoiksi. Filosofisen luontosuhteen sanoittamisen taustalla on ympäristökriisien ohella myös lisääntynyt biologinen ja ekologinen tutkimustieto.

Luontokuvaajat ja taiteilijat ovat avainasemassa siinä, miten eettinen ja empaattinen luontosuhde visualisoidaan ja välitetään tutkijoiden kammioista laajempiin yhteiskunnallisiin ja yleistajuisiin keskusteluihin. Nykyaikaisen kontekstissa on jo vuosikymmenen ajan esitetty teoksia, joissa esimerkiksi luonnonelementit ja -ilmiöt ovat kanssataiteilijoita: tuuli voi piirtää kuvia, sensorit reagoida eläinten liikkeisiin, jääriite muodostaa ornamentin ja niin edelleen. Taiteilijoiden toimintakeinot ympäristökonflikteissa on tunnustettu (Huhmarniemi, 2016). Taiteilijat voivat toimia muun muassa ympäristöaktivisteina, tutkimustiedon visualisoinneina ja dialogin fasilitaattoreina. Valokuvauksen alalla luontokuvauksen poliittisuus on sen sijaan vaikeammin tunnustettavaa, koska valokuvat mielletään edelleen hyvin usein todellisuuden dokumenteiksi. Luontokuvauksen uudet ilmaisukeinot, kuten impressionistinen luontovalokuvaus ja muut digitaalisen kuvan menetelmät, purkavat kuitenkin dokumentaristisuuden auraa ja lisäävät ymmärrystä luontokuvan poliittisuudesta. Samalla ne nostavat esiin ihmisen läsnäolon: luovassa luontokuvauksessa korostuu ihmisen läsnäolo ja toimijuus.

Lapissa ja laajemmin arktisella alueella posthumanistisen tai uusmateriaalisen luontosuhteen voi nähdä myös paluuna perinteiseen pohjoiseen luontokulttuuriin ja kosmologiseen maailmankuvaan: perinteisessä pohjoisessa luontokulttuurissa ihmisillä on vahva suhde maahan, ja pohjoinen animistinen maailmankäsitys sisältää eläimen ja ihmisen vuorovaikutuksen ja kohtalonyhteyden (Helander-Renval, 2009; Joy, 2018; Pentikäinen & Pulkkinen, 2018). Luontosuhteen uuden paradigman hengessä luontokuvaus voi tukea pohjoisen dekolonisaatiota ja revitalisaatiota: luontokuvassa voi pyrkiä tuomaan esiin pohjoisen luontokulttuurin ainutlaatuista ympäristöön liittyvää tietoa ja tietämisen tapaa sekä inhimillisen ja ei-inhimillisen luonnon vuorovaikutteisuutta.

Pohjois-Suomessa, kuten muuallakin Arktisella alueella, on vuosikymmeniä jatkuneita ympäristökiistoja, jotka liittyvät muun muassa kaivoshankesuunnitelmien, met-

sien hakkuiden, matkailun ja luonnonsuojelun ristiriitojen lisäksi myös alueelliseen luontokulttuuriin. Kulttuurintutkija Mikko Jokisen (2019) mukaan konfliktien osapuolet eivät kohtaa eivätkä ymmärrä toisiaan: osallisten motiivit kiistoissa ovat epäselviä ja si-donnaisia, eikä yhteistä näkemystä edes kiistan luonteesta ja syistä ole olemassa. Jokinen (2019) toteaa myös, että perinteisten elin-keinojen kulttuurisia sisältöjä ja merkityk-siä ei tunnisteta riittävästi. Voidaan puhua myös pohjoisesta ja paikallisesta tiedosta, joka tulee usein sivuutetuksi. Luontoku-vauksella, kuten myös soveltavalla taiteella, voidaanakin nähdä merkittävä tehtävä pai-kallisten arvojen visualisoinnissa ja konflik-tien välittämisessä. Taidealalla on runsaasti tutkimusta siitä, miten yhteisötaiteellis-sa prosesseissa voidaan tukea dialogin rakentumista (Kantonen, 2010; Hiltunen, 2011, 2016; Huhmarniemi, 2016; Jokela, 2017). Luontokuvan menetelmien mahdollisuudet ympäristökonfliktien sovittelussa ovat kuitenkin suurelta osin vielä kehittämättä: en-simmäisiä pilotoiteja on tehty Soveltavan taiteen ja luontokuvauksen maisteriohjelman opintoprojekteissa. Luontokuvilla voi kommunikoida luontosuhteen eri ulottuvuuksia ja ympäristölle annettuja merkityksiä, joten niillä on potentiaalia myös konfliktien so-vittelussa.

Ympäristökonfliktit, kuten myös globaalit ympäristökriisit, aiheuttavat niin sanot-tua eko- tai ympäristöahdistusta, eli huolta, levottomuutta, apeutta ja stressiä (Pihka-la, 2017, 2018). Ihmiset, joilla on elämäntapansa tai elinkeinonsa vuoksi vahva sidos ekosysteemeihin, ovat alttiita ekoahdistukselle (ks. esim. Pihkala, 2018). Kun arktiset alueet ovat niin sanottuja luonnonvarojen aittoja, nopean ilmastomuutoksen vaiku-tuksessa ja luontosidonnaisten elinkeinojen aluetta, huoli ekoahdistuksen lisääntymi-sestä ja sen vaikutuksesta ihmisten toimintakykyyn on ilmeinen. Luontoyhteydellä on kuitenkin merkittäviä hyvinvointivaikutuksia; luonnossa olo voi muun muassa lievittää stressiä ja ahdistuneisuutta (Tyrväinen, Kurttila, Sievänen & Tuulentie 2014; Pasanen, Ojala, Tyrväinen & Korpela, 2018). Tutkijat ovat todenneet, että elävä luontoyhteys tukee hyvinvointia ja aktiivisuutta ympäristönsuojelussa (Lumber, Richardson & Shef-field, 2017). Luontoyhteys tuottaa myös onnellisuuden kokemuksia (Capaldi, Dopko & Zelenski, 2015). Suomessa huomioita on saanut tutkimus, jossa on todettu, että erityi-sesti suomalaiset ilmaisevat onnellisuuttaan luontokuvilla (Niinistö, 2018; Jokelainen,

Luontokuvilla voi kommunikoida luontosuhteen eri ulottuvuuksia ja ympäristölle annettuja merkityksiä, joten niillä on potentiaalia myös konfliktien sovittelussa.

2019). Aineisto on koottu instagramista julkaistusta kuvista, joihin on liittynyt tunnus *#onnellinen*.

Luontokuva-alaan kehittäessä on relevanttia tutkia, onko myös luontokuvilla ja virtuaalisella luonnolla vastaavia hyvinvointivaikutuksia kuin luonnossa liikkumisella. Kuvalla voi välittää esimerkiksi luontokokemuksen henkisyiden ja aktivoida luontoon liittyviä onnellisia muistoja. Luonnonvarakeskuksessa on käynnissä tutkimuksia, joissa tarkastellaan muun muassa voiko virtuaaliluonnon avulla tukea stressin purkamista työpäivän lomassa. Alustavien tulosten mukaan virtuaalisista luontoympäristöistä on hyötyä työkuormituksesta palautumisessa (LUKE, 2019).

Voiko luontokuvalla ja soveltavalla taiteella tukea ja tuottaa muun muassa ekokulttuurista resilienssiä ja sivistystä? Resilienssi tarkoittaa yksilön, yhteisön tai jopa luonnon kokonaisuuden, kuten metsän, mahdollisuutta sopeutua muutokseen. Erilaiset häiriöt ja kriisit voidaan nähdä muutoksen käynnistäjinä ja näin oppiminen liittyy olennaisesti resilienssin tukemiseen. Soini ja Birkeland (2014) luonnehtivat ekokulttuurisen sivistyksen liittyvän niihin keskusteluihin, joissa korostetaan ihmisten arvojen ja elämäntapojen syvällisen muutoksen välttämättömyyttä kestävässä kehityksessä.

EVÄITÄ ARKTISEN LUONTOKUVAAJAN EETTISEEN REPPUUN

Käynnissä olevat ympäristökriisit edellyttävät arvojen siirtymää kulutuskeskeisestä elämäntavasta kohti tasapainoa muun luonnon kanssa ja elämän täyteyden kokemusta vähemmällä luonnonvarojen riistolla. Kun luontoyhteys tuottaa onnellisuutta ja edelleen luontokuvilla myös ilmaistaan onnellisuutta, on mahdollista olettaa, että myös luontokuvilla voidaan tukea hyvinvointia, toivoa ja iloa. Luontokuvan käyttöä julkisen tilan taiteen osana muun muassa sairaaloissa, terveyskeskuksissa ja kouluissa tulee edistää. Samalla luontokuvaajan on tunnistetta vastuunsa: kauniilla, koskettavilla ja vavahduttavilla luonnon kauneuden esityksillä ei tule luoda illuusioita ei-inhimillisen luonnon hyvinvoinnista. Ilmastokriisi ja lajien sukupuutto ei salli tuudittautumista häviävän luonnon ihailuun luontokuvista.

Chartier (2018) ehdottaa, että tutkijoiden ja taiteilijoiden on tuotettava pohjoisen, talven ja arktisen alueen kompleksisointia uudelleen, jotta pohjoisen kulttuurin ja ympäristön rikkaus ja vaihtelevuus tulevat entistä paremmin esiin. Pohjois-Suomessa tämä voinee tarkoittaa, että luontokuvaajat tuovat esiin inhimillisen ja ei-inhimillisen luonnon suhteen ja pohjoisen perinteisen luontokulttuurin. Käytännössä luonnon voinee kuvata

paikkoina, fyysisinä ja sosiokulttuurisena tiloina, joihin kerrostuu historiaa, muistoja, kokemuksia ja kerrottua ja kuviteltua ulottuvuuksia. On eettinen valinta tuoda esiin ihmisen – esimerkiksi kuvaajan itsenä – läsnäolo luonnossa.

Arktistumisen tuottaminen luontokuvilla on ollut tietoinen strategia Arktisen alueen vetovoimaisuuden lisäämiseen. Se on tukenut matkailualaa ja erityisesti talvimatkailua. Tällä hetkellä matkailu nähdäänkin relevanttina vaihtoehtona luonnonvarojen teolliseen hyödyntämiseen ja vientiin perustuvalla taloudella. Luontokuvauksella on alana mahdollista kasvaa vahvistamaan pohjoista luovan talouden sektoria hyödyntäen aineettomia luonnon resursseja, sen tarjoamia ekosysteemipalveluita (ks. Jokela ym., tulossa). Ekologisen, kulttuurisen ja sosiaalisen kestävyuden huomioivaa yritystoimintaa on syytä kehittää erityisesti palveluiksi: luonnonvaroja tuhlaamatta.

LÄHTEET

- Capaldi, C. A., Dopko, R. L., & Zelenski, J. M.** (2014). The relationship between nature connectedness and happiness: A meta-analysis. *Frontiers in psychology*, 5, 976.
- Chartier, D.** (2018). *What is the "Imagined North"?* Québec: Presses de l'Université du Québec.
- Demos, T. J.** (2016). *Decolonizing nature: Contemporary art and the politics of ecology*. Berliini: Sternberg Press.
- Fondahl G. & Wilson, G. N.** (toim.) (2017). *Northern sustainabilities: Understanding and addressing change in the circumpolar world*. Cham: Springer Nature.
- Gad, U., Jacobsen, M. & Strandsbjerg, J.** (2019). Introduction: Sustainability as a political concept in the Arctic. Teoksessa U. P. Gad & J. Strandsbjerg (toim.), *The politics of sustainability in the Arctic: Reconfiguring identity, space and time* (s. 1–18). Lontoo: Routledge.
- Helander-Renval, E.** (2009). Animism, personhood and the nature of reality: Sami perspectives. *Polar Record*, 46(1). DOI: 10.1017/S0032247409990040
- Hiltunen, M.** (2011). Voimaannuttava pohjoinen: sukupolvet ja kulttuurit kohtaavat taidekasvatushankkeissa. *Nuorisotutkimus*, 29(1), 34–49.
- Hiltunen, M.** (2016). Astumisia virtaan. Teoksessa A. Suominen (toim.), *Taidekasvatus ympäristöhuolen aikakaudella: avauksia, suuntia, mahdollisuuksia* (s. 200–212). Helsinki: Aalto-yliopiston taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu.
- Huhmarniemi, M.** (2016). Marjamatkoilla ja kotipalkisilla. Keskustelua Lapin ympäristökongflikteista nykytaiteen keinoin. *Acta Universitatis Lapponiensis* 324. (Väitöskirja). Rovaniemi: Lapin yliopisto. URN:ISBN:978-952-484-898-5
- Huhmarniemi, M.** (2018). Avainkäsitteitä ympäristötaiteen ja matkailun yhteistyöhön Lapissa. Teoksessa T. Jokela, M. Huhmarniemi, C. Haataja & T. Issakainen (toim.), *Ympäristötäidettä Lapin matkailuun* (s. 23–26). Rovaniemi: Lapin yliopisto. URN:NBN:fi:ula-201811051397
- Huhmarniemi, M.** (2019). Making art in the land of ice bears and lemmings: Art and science expeditions in the Arctic. Teoksessa T. Hautala-Hirvioja, Y. Holt & M. Mäkilä (toim.), *North as a meaning in design and art* (s. 182–194). Rovaniemi: Lapland University Press.
- Huhmarniemi, M., Hiltunen, M. & Jokela, T.** (tulossa). Pöheikön kutsu: taideperustaista ympäristökasvatusta pohjoisen luontokulttuurissa. Teoksessa T. Kyrönlampi, K. Mäkitalo & M. Uitto (toim.), *Esi- ja alkuopetuksen käsikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Huhmarniemi, M. & Jokela T.** (2020). Arctic arts with pride: Discourses on Arctic arts, culture and sustainability. *Sustainability*, 12(2), 604; DOI: 10.3390/su12020604
- Jokela, T.** (2016). Yhteisöllistä ympäristötaidekasvatusta pohjoisessa. Teoksessa A. Suominen (toim.), *Taidekasvatus ympäristöhuolen aikakaudella: avauksia, suuntia, mahdollisuuksia* (s. 69–83). Helsinki: Aalto-yliopiston taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu.
- Jokela, T.** (2017). Art of art education through art-based action research for the North. Teoksessa M. Fritzche and A. Schnurr (toim.), *Fokussierte Komplexität: Edenen von Kunst und Bildung* (s. 55–67). Oberhausen: Athen.
- Jokela, T.** (2018). Suhteessa talveen. Teoksessa Päivi Granö, Mirja Hiltunen & Timo Jokela (toim.), *Suhteessa maailmaan: ympäristöt oppimisen avajina* (s. 53–82). Rovaniemi: Lapland University Press.
- Jokela, T.** (tulossa). Ethics of Arctic sustainable art: indigenous and non-indigenous dialogue. Teoksessa C-P. Busckhule & R. Vella (toim.), *Art-Ethic-Education*. Leiden: Brill.
- Jokela, T. & Coutts, G.** (2018). The North and the Arctic: A laboratory of art and design education for sustainability. Teoksessa T. Jokela & G. Coutts (toim.), *Relate North: Art and design education for sustainability* (s. 98–117). Rovaniemi: Lapland University Press.

- Jokela, T., Coutts, G., Beer, R., Din, H., Usenyuk-Kravchuk, S. & Huhmarniemi, M.** (tulossa). The potential of art and design to renewable economies. Teoksessa D. Natcher & T. Koivurova (toim.), *Renewable economies in the Arctic: A state of knowledge publication*.
- Jokela, T., Huhmarniemi, M. & Hautala-Hirvioja, T.** (2019). Preface. *Synnyt 1/2019 special issue on Arctic Arts Summit*, 6–12, Haettu 3.1.2020 osoitteesta <https://wiki.aalto.fi/pages/viewpage.action?pageId=151504259>.
- Jokelainen, S.** (2019). Tieteen kentältä: Instagramin #onnellinen-hastagia käytetään usein sosiaalisia suhteita, fyysistä ulkonäköä ja vapaa-aikaa kuvaavien kuvien yhteydessä. *Sosiaalipsykologi 10/04/2019*. Haettu 2.1.2020 osoitteesta <https://www.sosiaalipsykologit.fi/3892-2/>
- Jokinen, M.** (2019). Lapin ympäristökiistojen kulttuuriset tekijät. *Dissertationes Forestales 281*. (Väitöskirja). Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Joy, F.** (2018). *Sami shamanism, cosmology and art: as systems of embedded knowledge*. (Väitöskirja). Rovaniemi: University of Lapland.
- Kantonen, L.** (2010). *Ankaraa ja myötätuntoista kuuntelua: keskustelemaa kirjoitusta paikkasidonnaisesta taiteesta*. Helsinki: Kuvataideakatemia.
- LUKE**, (2019). Luonnosta hyvinvointia työhön – myös virtuaaliluonto elvyttää. Haettu 3.1.2010 osoitteesta <https://www.luke.fi/uutinen/luonnosta-hyvinvointia-tyohon-myos-virtuaaliluonto-elvyttaa/>
- Lumber, R., Richardson, M., & Sheffield, D.** (2017). Beyond knowing nature: Contact, emotion, compassion, meaning, and beauty are pathways to nature connection. *PloS one*, 12, e0177186. DOI:10.1371/journal.pone.0177186
- Lummaa, K. & Rojola, L.** (toim.) (2014). *Posthumanismi*. Turku: Eetos.
- Naukkarinen, O.** (2005). Taiteistumisen muodot. Teoksessa Y. Levanto, O. Naukkarinen & S. Vihma (toim.), *Taiteistumisen* (s. 89–36). Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.
- Niinistö, M.** (2018). Tutkijat selvittävät: Miltä näyttää maailman onnellisimman kansan #onnellisuus? YLE-uutiset 22.10.2018. Haettu 2.2.2019 osoitteesta <https://yle.fi/uutiset/3-10458777>
- Pentikäinen, J. & Pulkkinen, R.** (2018). *Saamelaisten Mytologia*. Helsinki: SKS.
- Pasanen, T. P., Ojala, A., Tyrväinen, L. & Korpela, K. M.** (2018). Restoration, well-being, and everyday physical activity in indoor, built outdoor and natural outdoor settings. *Journal of Environmental Psychology*, 59, 85–93. DOI:10.1016/j.jenvp.2018.08.014
- Pihkala, P.** (2017). *Päin helvettiä? Ympäristöahdistus ja toivo*. Helsinki: Kirjapaja.
- Pihkala, P.** (2018). Johdatus ympäristöahdistukseen. *Tieteessä tapahtuu*, 36(6), 31–38.
- Plumwood, V.** (2002). *Environmental culture: The ecological crisis of reason*. New York: Routledge.
- Rantala, O., Valtonen, A. & Markuksela, V.** (2011). Materializing tourist weather: Ethnography on weather-wise wilderness guiding practices. *Journal of Material Culture*, 16(3), 285–300.
- Rantala, O., de la Barre, S., Granås, B. Þór Jóhannesson, G., Müller, D. K., Saarinen, J., Tervo-Kankare, K., Mather, P.T. & Niskala, M.** (2019). Arctic tourism in times of change: Seasonality. *Tema Nord 2019*, 528. Tukholma: Nordic Council of Ministers.
- Rokka, J. & Hietanen J.** (2018). On positioning videography as a tool for theorizing. *Recherche et Applications en Marketing*, 33(3) 106–121.
- Savolainen, M., Lång, P., Luoma, M., Taipale, P. & McCracken, D.** (2008). *Maailman ihanin tyttö: The loveliest girl in the world*. Helsinki: Blink Entertainment.
- Soini, K. & Birkeland, I.** (2014). Exploring the scientific discourse on cultural sustainability. *Geoforum*, 11, 213–223.
- Tyrväinen, L., Kurttila, M., Sievänen, T. & Tuulentie, S.** (2014). *Hyvinvointia metsästä*. Helsinki: SKS.